

34(2Рос=Рус) 1
С 166

АЛТЫКОВ-ЩЕДРИН

**БИР ЭР КИЖИ ЭКИ
ГЕНЕРАЛДЫ ҚАНАЙДА
АЗЫРАГАНЫ
КЕРЕГИНДЕ ПОВЕСТЬ**

ОЙРОТСКИЙ ОБЛАСТЬИН
НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИЗДАТЕЛЬСТВОЫ
г. Ойрот-Тура
1941

Ии. 94

САЛТЫКОВ-ЩЕДРИН

Очимс

Р1

с 16.

БИР ЭР КИЖИ ЭКИ
ГЕНЕРАЛДЫ КАНАЙДА
АЗЫРАГАНЫ КЕРЕГИНДЕ
ПОВЕСТЬ

Ордо-Алтайская Область
* БИБЛИОТЕКА

ОЙРОТСКИЙ ОБЛАСТЬЫН
НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИЗДАТЕЛЬСТВОЭҮ
г. Ойрот-Тура
1941

(2 РОС=РУС) 1-4
166

Редактор Манжина Т. А.

Подписано к печати 31/III-41 г.

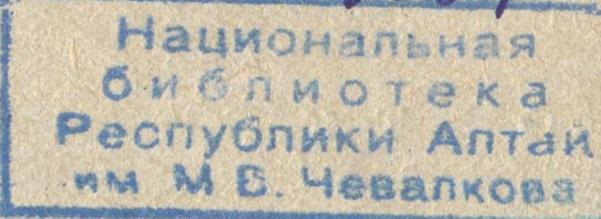
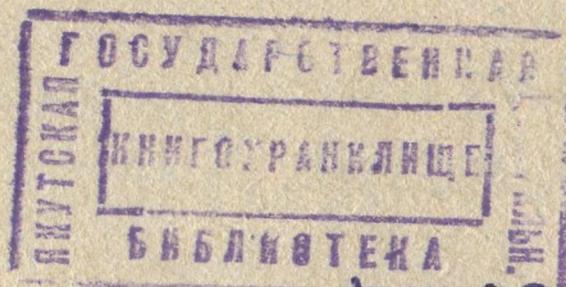
АН 184. Тираж 2000 экз. Объем ½ п. л.

Авторских 0,48 п. л. Знаков в 1 п. л.

44640. Цена 15 коп.

Заказ 239.

г. Ойрот-Тура, тип. из-ва „Кызыл
Ойрот“, Ойротская, 63. Р

5-с-ЦР-БЭКЭГАКП

Эки генерал дьуртап дъаткандар, экилези кей сагышту болгон учун, дъуук ёйдё чортон балыктын дъакылтазыла, акту менинг кююнимле, кижи дьюрбес ортолыкта болуп калдылар.

Генералдар бастыра дьюрюминде кандай да регистратурада иштегендер, ондо ок энеден туулып, ёзюп, кары дъажына дъедип калдылар, онойткондо эш неме билбегендер. Керек дезе эрмек-сёс тё дъакшы билбес болгондор, олордын билерлериле „Менин сыранай кюндюлю болгонымды ла берингенимди бүдюндирип турганымды алыныгар“.

Регистратура керек дьок боло берерде, оны дьок эдип салала, генералдарды дъайымга божодып ийген. Олор штатный дъамы дьок артып, Петербургта Подъяческий оромдо алдынан башка квартиラларга дьуртай бергендер; кажызыла бойынын кухаркалу болуп, пенсия алгылап тургандар. Дьюклө кенетийин олор кижи дьюрбес ортолыката болуп калды, уйгунала кёргилезе: экилези дъан'ыс дъуурканнын алдында дъадылар. Баштап тарый олор нени де аайлабай, олорло не де болбогон чылап, эрмектешкилеп тура бергендер болбой кыйсын.

— Ваше превосходигельство, меге буюн санбакшка кайкамчылу тюш тюжелди деп, генералдын бирюзи айтты: - кёрзём мен кижи дьюрбес ортолыкта дъадып дъаткам аянду...

Онбайпайдалда кенетийин тура дьюгюрди. Экинчи генерал база туруп чыкты.

— Кудай! бу не боло берди? бис кайда? — деп экилези бойының әмес юндериле кыйгырыштылар.

Бойы-бойлорын тюш дъеринде бе, айса дьок по деп сыймажып турғыладылар, ондай түбек олорло чындалта боло берди. Олор бойлорын, бу түженген тюш боло берди деп канайдала бюдюндирерге кичеенгилезе, учында ачымчылу дъартла чынына бюдюнерге келишти.

Олордын алдында әмди: бир дъанында талай, экинчи дъанында дъаан әмес кичинек ортолык дьер дъадып дъат, оның ары дъанында учы-куюзы дьок ол ок талай чёйюле бериптири. Регистратураны дъаап салган кийининде, генералдар баштапкы катап ыйлаштылар.

Олор бойы-бойлорын адыктап көрүп дъаткылалы, дье көргюлезе, олор түнде кийер чамчалу ла әмтирлер, база мойындарында бир орденнен илип алғылагандар.

— Эмди кофе ичип алза дъакшы болор эди! — деп бир генерал айтты, дье олорло кижи укпаган көрбөгөн кайкамчылу керек боло бергени оның санаазына кирерде, экинчи катап ыйлай берди.

— Эмди бис нени эткейибис? — деп, ыйлаган аяс ол куучындады: — тургузала бого доклад бичип алза. Оноң до не туза болор?

— Бу мынайда эделик — деп, экинчи генерал айтты: — ваше превосходительство, слер күн чыгышы дъаар барыгар, мен дезе күннин бадыжы дъаар барайын, энирде дезе база бу ок дъерге дьо-

лыгыжарыбыс, айса-болзо кандай бир арга табарыбыс.

Күннин' чыгыжын ла бадыжын бедирегиледилер. Бийинин (начальник) качан да айдып бергенин эске алындылар: „качан күннин' чыгыжын бедирезең, күннин' тюндюк дъаны дъаар кёзюнле баштанип тур, ол тушта он колын дъаар күннин' чыгыжы болор“. Онайткондо күннин' тюндюк дъанын бедиредилер, олор орооннын' ол дъаны дъаар, бу дъаны дъаар турғыладылар, дье бастыра бойлорынын' дъадымында олор регистратурадала иштеген керегинде, эш немени таппай мокодылар.

—Бу мынайдалык, ваше превосходительство: слер он дъаны дъаар барыгар, мен сол дъаны дъаар, ол тушта артык болор!—деп бир генерал айтты, мынызы регистратурадан ёскё, контонисттердин военный школында бичик бичиригин' юредючи-зи болгон, айдарда эмеш санаалу болгон.

Айткан сёслө эткен. Бир генерал он дъаны дъаар барада, кёрюп турза, агаштар ёзюп турган эмтири, ол агаштарда дьюзюн-дьююр дийлектер, яблокалар бар. Генерал бир яблоко юзюп аларга санды, дье олор дезе агаштарда бийик салактап турулар, чыгарга керек болды. Чыгып кёрди, неме де онон болбоды, дъанысла чамчазын дыртып алган. Генерал ағын сууга дьедип келеле кёрзё—ондо балыктын кёби Фонтанкада садтагы чылап ок кыймыражып дъаттылар.

„Шакла бу мындый балыктар Подъяческийде

болжон болзо!“—деп генерал сананаарда, дыиирге кю-
юнзирегенинен дьюзи кубыла берди.

Генерал агашту дышка кирзе, ондо сымдалар
сыгырыжат, кюртюктер кюркюрежет, койондор
мантагылажып дьат.

— Кудаай! курсакты, курсакты!—деп генерал
айтты, аштаганына кююни булгалып дьатканын
билинди.

Эдер неме дьок, колында эш неме дьокколо
молдьошкон дьеरге дъанаарга келиши. Дьеңип кел-
зе, экинчи генерал сакып отурды.

— Дье, ваше превосходительство, нени-нени та-
ап, тудуп алдыгар ба?

— Ээ, „Московский ведомостьордын“ эски ну-
мерын таптым, базада артык неде дьок!

Генералдар базала уюктаарга дьадып ийдилер,
дье ач ёзёккө уюкылары да келбей дьатты. Олор-
дын санааларына дьюзюн-дьююр неме кирет, кем
олордын учун пенсияларын алар; ол эmez тюште
кёргён дийилектер, балыктар, сымдалар, кюртюк-
тер, койондор санааларына кирип турат.

— Ваше превосходительство, кижинин дийир
курсагы баштапкыла бюдюминде агаштада ёзюп
дьат, учуп та, дьюзюп те дьюредилер деп, кемнин
санаазына киретең?—деп бир генерал айтты.

— Эе,—деп экинчи генерал каруун айтты:—чике-
зинеле, актуунан айткаждын, таң алдында чай
ичерде кофеге кожо берип дьаткан ётпёк-калаш-
тар онайдоло ёзюп дьат деп, мен бу ёйгё дьетире
сананып дьюргем.

— Онойткондо, темдектезе, торлооны кем-кем дьиирге сананза, эн баштап оны адып ёлтюреле, тюгүн дьюлала, каарып аларга керек эмтири... Дьяныsla, оны канайда эдетен?

— Канайда оны бастыра эдетен? — деп ого ёткёнгөн аянду экинчи генерал кюркюреде дьёпсюнип айтты.

Үюктаарга кичеенип тым дъада бергиледилер; дье ачана уйкуны дьайладып турды. Ого туда сымдалар, индюктер, кызарта дъазап салган чочконың балдары, огурчындар, ёскё дё неле дьюзюн салатла дъазаган курсактар олордың кёстёринин алдына элбендейп турды.

— Мен эмди тургузала бойымның сопок ёдюгюмди де дьип салар эдим! — деп бир генерал айтты.

— Узак ёйгё кийинген перчатка меелей де база дъакшы эди! — деп экинчи генерал юшкюринип ийеле айтты.

Кенетийин эки генерал бойы-бойылорын кылчас эдип кёрдилер: олордың кёстёринде ачуурканышту от дъалтырай берди, тиштери кыдырыжып, кёгюстеринен ыркыраныш угулды. Олор бойы-бойлоры дъаар кетенишкен аяс арайдан энмектештилер, кенетийинле бир ёйдө каныгыжа берди. Кийимдеринин юзюктери чачыла берди, табыш, онтош, огырыш тыныды; бичик бичиригинин юредючили болгон генерал бойының нёкёринин орденин кезе тиштейле, дьудып ийди. Дье олордың ағып турган каны олорго санаа алындырган аянду.

— Бисле кресттин кючи! — деп олор экилези бир юнгे айттылар: — мынайда бис бойы-бойыбысты да дъижерибис!

— Бис бого канайда келдибис! мындый дъет-керге бисти тюжюрген ол шокчыл кем!

— Ваше превосходительство, биске кандый бир эрмек сёслө соотоны жарга керек, онон башка бистин ортодо мында ёлюм де боло берери маат дьок! — деп бир генерал айтты.

— Баштагар! — деп экинчи генерал каруузын айтты.

— Слер канайта сананып туругар, темдектезе, кюн ненин учун озо чыгып дъат, онон ажып дъат, ойто кайра не болбой дъат?

— Сюреен кайкамчылу ла кижи слер, ваше превосходительство! дье, слер де озо баштап уюкудан турала департаментке барада, ондо бичикти бичийле, онын сонында дъадып уюктап дъадыгар ийне?

— Дье ненин учун оны мынайда эдип салбас: озо баштап уюктаарга дъаттым, неле дьюзюн тюш кёрдим, онын сонында ойгондым?

— Мм... дье... Мен дезе ағынча айтса качан департаментте иштееримде тудушла мынайда санангам: бу эмди таң болды, онон тюш болор, онын сонында ужин — энирде аш-курсак дъиири — ол туштала уюктаар ёйи дъетти!

Дье энирде дъиир аш-курсак эрмекте чыгарла тушта экилези санааркай тюшти, эрмек сёстёри ого токтой берди.

— Мен бир доктордон мынайда уккам, кижи бойының азырал дъулуктарыла узак ёйгө дьетире азыранып дьюрер—деп базала бир генерал баштап куучындады.

— Канайда онайдо?

— Дье анайдала. Кижинин бойының дъулуктары база ёскёзин бюдюрет, олордон база да дъулуктар ёзёт, онайдоло катап-катап, качан дъулуктар божогончо ол бюдюп турар.

— Ол тушта не болор?

— Ол тушта кандый бир аш-курсактан дьип алар керек.

— Тьфу!

Дыңыс сёслё айтса, генералдар неле куучынды баштап эрмектешкилезе, ол куучын учы-учында курсакка тóктоор болды, онайткондо олордың аш дьиир кююндери тамла тыный береди. Онон эрмек сёсти токтоткылап салала, таап алган „Московский ведомостьтын“ нумеры олордың санааларына кирерде, оны кююнзиркеп кычыра бердилер.

Бир генерал ачынчылу юниле кычырды: „Кече кюндюлю бийибистин айылында бистин эртедеги столицада дьюс кижиге уткуулду обед берилген болгон. Столдың юстинде салган аш-курсак кёп тё, амтанду да, кайкамчылу да. Бу кубылганду байрамда берилген курсак бастыра ороондордың экелгени кёрюлген. Мында „шексинский алтын стерлядь“ деп балык, кавказ дьериинин агаштарының фазаны, бистин тюндюк-севердин анчадала кочкор айда ас ёзюп турар земляника да обедте берилген“...

— Тыфу, кудайды сени! бу не боло берди, ваше превосходительство, оноң ёскё сёс таап болбой туругар ба? — деп ачурканып кыйгырала экинчи генерал, нёкёринин колынан ведомостты алыш алала, мындый неме кычыра берди:

„Туладан бичип дъадылар: кечеги күнде Упе деп суудан осетр балық тудуп алган учун (ондо ондый сюrekей керек болгонын озодон до дъуртап дъаткан албаты санаа алынбай дъадылар, не дезе тудуп алган осетрда Б.-деп атту частный приставтын темдеги бар болды) онын учун мындағы клубта фестиваль-байрам болды. Бу байрамнын бурулуузын сюреен дъаан агаш табакка, оозында сленьнин болчок эдин тиштендирген неле дъюзюн курсакты айландыра огурчындарды салала, столго экелдилер. Ол ок күн дежуный старшина болуп турган доктор П. бу керекте сюrekей кичеенди, не дезе кажыла кижиге бир болчоктон күндюлеерге дъедишил деп. Дъюзюн-дъюор сорпо мюндер сюrekей амтанду да болгон“...

— Акыраар, ваше превосходительство, дье слер де кычырарыгар керек таап аларга база ондый ок коомой адьыктанбас туругар ийне! — деп баштаапкы генерал айдала, ведомостты ойто алала, мындый неме кычырды:

„Вяткадан бичийдилер: ондо озодон дъаткандардын бирюзи канайда балыктан мюн азатан баштаныр эп таап алган: налимды тирюгеле алала, чыбыктап ийзе, ачынганына онын бууры тастая кёёп чыгар“...

Генералдар баштарын салактадып ийдилер. Олор нени де алып бастыра кёргюлезе—кёстёри ончозында дьиир аш-курсактыла таап дъартаар боло берди. Акту бойлорының санаазы олорго шок дьетирер болды, ненин учун дезе олор канайдада бойлорының санааларынан бифштекс деп курсакты туура эдип те санангылаза, дье олордың санаа кююндери олорды албадаган аясту ол ок аш-курсакка кююнзедер болды.

Кенетийин бичик бичириинин юредючиizi болгон генерал кёдюрюмчилю юшкюрюп ийеле...

— Ваше превосходительство, бис эр кижи таап алар болзобыс!—не болор—деп, ол сююнген аяс айтты.

— Канайда онайдо... эр кижи табарын айдазын?

— Ээ... дье тегинле эр кижини... тегин эр кижи кандый болоочы эди! Ол биске тургузала калаш берер эди, база сымда да, балыктар да тудуп берер эди!

— Гм! эр кижи... дье ол эр кижини кайдан алар, качан ол мында дьокто?

— Эр кижи дьок деп нени айдазын! Эр кижи кайда да бар ийне, дъанысла оны бедиреер керек! Чындаца, ол баяла иштен кыйып, кажы бир дьerde дъажынып калган болор.

Бу санаа генералдарды кёкюдип ийди, олор кактап ийген немедий экилези секирип тура дьюгюрдилер, онон эр кижини бедирегилеп дьюрюг ийдилер.

Ортолыкта эр кижи таап болбой узак ёйгө

олор дьюргилеген, дье учи-учында коозодон эткен калаштын ачу дыдыла, база ачып калган төренинг дыды олорды эр кишинин изине экелди. Бир агаштын кёлёткёзинде сюрекей дъаан эр кижи эки дьудуругын дъастанып алала, карды чайбaryп чалкайто дъадып алала, иштенг уят дьогына дъалкуурып дъажынып уюктап дъатты. Генералдардын ачынышканынын учы дъок боло берди.

— Кыйын дъаткыш, уюктап дъадын ба! — деп экилези онын юстине келгиледилер — базала кулактарынла да укпай турун, эки күннин туркунына, курсак дыбей, эки генерал аштан торолоп ёлюп барааткандарын! Турукзала иштеерге бас!

Эр кижи турды: кёрюп турза генералдар сюреен кату казыр эмтирлер. Олордон качарга да санаған болзо, дье олор туткан ла бойлоры онычкынып божотпоско каткан аянду турдылар.

Дье ол (эр кижи) олордын алдына кичеенип иштение берди. Озоло баштап агашка чыгып генералдарга он яблоктон дъакшы бышканынан юзюп берди, бойына бир кычкылын алды. Онон дьерди казып картошко тапты; онон эки агашты бойыбойына дыжыштырып туруп от чыгарды. Онон бойынын чачынан тузак эдип алала сымда тудуп алды. Учындала отты салала, неле дьюзюн аш курсак кёп быжырып алды, генералдардын санааларына дезе мындый неме кирди: ол ачаптын бойына аш-курсактан кичинек берели бе, дъок по?

Эр кишинин иштенкейин генералдар кёрюп турала, олордын дьюректери де сюгюнип ойной

берди. Эмди олор кече аштан торолоп арайла ёлгүлебегендерин ундуп койгондор, мынайда шююндилер: „генерал болорго кандый дъакшы, кайда да дьюрзен ёлбёзин‘!“

— Слерге дъакшы дъеткил бе, господа генералдар?— деп оны коштой кыйын дъатыш эр кижи сурап турат.

— Сюреен дъеткилдендис, сююмчилю нёкёрибис, сенин кичеенип турганынды кёрюп турубыс!— деп генералдар каруун айттылар.

— Меге эмди амыраарга дьёп береригер бе?

— Амыра, нёкёрибис, дъанысла озо баштап армакчы катап сал.

Эр кижи тургузала дьер кендирин таап юзүп алала, сууга сугуп дымжадып, токпоктоп, базып ийеле энирге дъетирбей армакчыны катап ийди. Бу армакчыла генералдар эр кижини качпазын деп агашка дъаба танып кюлюп салала, бойлоры дъадып уюктадылар.

Бир күн ётти, экинчиизи ётти: эр кижи сюреен эптаап, эки алаканга мүнди де кайнадып азып ийер болды. Бистин генералдар эмди тою да, апагаш та, ойынчы да, дъардак та боло бергиледилер. Олор мында бастырала беленге дъадып дъадыбыс деп эрмектежип тургылады, ого коштой Петербургта олордын пенсиялары кёптёп ёзүп дъады деп сююнижедилер.

— Дье, слер канайда сананып туругар, ваше превосходительство, вовилон дъериnde чыпла-чын кайкал болгон бо, эмезе ол тегинле тапкан ээн

сёс пё?—деп эртен тура тойо курсактанып алала, бир генерал экинчизине эрмектенип турат.

— Менин санаамда болзо, ваше превосходительство, ол керек чып-чын болгон деп подойдым, ненин учун дезе ак дъарыкта неле тилдер канайда бүткен деп оны айдар.

— Айдарда, чайык та болгон туру ийне?

— Ээ, чайык та болгон, онон башка чайыктын алдындагы аңдар бар болгондорын канайда дъарттап айдар. Ого юзери онын болгонын „Московский ведомостътодо“ дъарттап бичийди...

— „Московский ведомостъты“ кычырза кайдар?

Кёлёткёгө отурғылаш алала, ведомостъты таап алып бир кадарынан бир кадарына дьетире канайда Москвада, Тулада, Пензада, Рязаньда ашкурсактарды дьип дъаткандарын кычырып тургандарынан—олордын кююндери де булгалбай дъатты!

Узак па, кыска ба ёй ёткёндө генералдар санааркадылар. Одор Петербургта артып калган кухаркаларын санааркап тудушла адагылаш турғылады, керек дезе кажы бирде туйказынан ыйлаш та ийедилер.

— Подъяческийде эмди не де болуп дъат, ваше превосходительство?—деп бир генерал экинчизинен сурап турды.

— Дье оны куучында багар, ваше превосходительство, бастыра дьюрегим кунугуп дъат!—деп экинчи генерал каруун айдып турды.

— Дақшызы онын мында да сёс дъок дақшыла, канайда да эби дъок неме, качан эркек кураган

тижизи дъогына, ого туда база мундир да ачу болуп дъат!

— Ачуузы да база кандый дейзин! Бая бир тёртинчи класстын чиновниги ошкоштый, дье кёктёгён кёгюн де кёрюп турзан бажын айлана берер!

Оноң олор эр кижини эрежип турғыладылар: Подъяческийге бисти апарып сал деп! Дье не боло берди! Кёрөр болзо ол эр кижи Подъяческийди билер эмтири, ондо ол болгон, мёдти, сиралы ичип дьюрген, азу сагалыла агып та турган болзо, оозына оның кирбекен.

— Бис Подъяческийдин генералдары әмейи-бис! — деп генералдар сюгюнижип турғыладылар.

— Дье мени де баяла кёргёнигер: тураның тыштында армакчылу, кайырчакту кижи салактанып, стенени будукла сюрткюштөп будуп дъатканын, ол Эмезе тураның дъабыткызында чымыл чылап базып дьюрер, — дье бу ол бойым ла мен болорым! — деп эр кижи каруун айдып турды.

Эмди дезе эр кижи бойының генералдарын сюгюндюрерге, олор оның эр кижинин бюдюмдю кючин кайкап кёргюлезиндер деп нени-нени де эдер болуп кичеенип турды. Ол кереп деп айдарга, кереп эмес, андыйла аайы-бажы дьок неме дъазады, оныла тенис-талайды кечип Подъяческийдин бойына ла дъедип баргадый неме этти.

— Дье, сен шилемир кёр, бисти сууга тюжюрип ийдин! — деп сууның чапкынында дай-

канып турган керепти генералдар кёрёлө, айдып турғыладылар.

— Дъалтанбай амыр болыгар, господа генералдар, бу баштапкызыла эмес! — деп айдала эр кижи аттанып баразына белетенди.

Ол кууның дымжак дъун'ынан дъууп алала керебинин тюбюне дъайып ийди. Дъайып алгажын генералдарын дъатыргызып алала, крестенип бажырып алала, ол аттанып ийди. Дъолой барып дъадарларда канча кёп генералдар куюн, салкындардан коркугандарын, канча кёп олор эр кижини арбагандарын, оның дъеткерлюзи керегинде — онызын пероло до эптеп бичиирге, чёрчёк тё эдип айдарга болбос. Дье эр кижи дезе талайды кечерге эжерин ле кичеер болды, эки генералдарын селедка балыклა азырап дьюрди.

Учындала, Эне-Нева бу кёрюнди, онон Екатерининский дъараш канал, оның сонында Дъаан-Подъяческий кёрюнди! Кухаркалар, олордың генералдары семиреле, агарала, дъардак-омок болгылап калгандарын кёрёлө, колдорын чабыштырып турғыладылар. Генералдар кофейиннен ичкител, сдобный калашты дыигилеп алала, мундирларын кийип алдылар. Олор казначействого аттандылар, мында канча кёп акча эжип алгандарын — онызын чёрчёк тё эдип айдарга, пероло до бичип болбос!

Ондый да болзо, дье эр кижини ундуутпайтырлар, ого бир чёёчёй аракы ла база мёнюн беш акча ийе бергиледилер: дыргап тур, эр кижи! — деп айыштылар.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ
БИБЛИОТЕКА
Республики Алтай
им. М. В. Чевакова

БИБЛИОТЕКА

15-00

Баазы 15 ажно
Цена ~~15~~ коп.

23469 -

Салтыков-Щедрин
ПОВЕСТЬ О ТОМ, КАК МУЖИК
ДВУХ ГЕНЕРАЛОВ ПРОКОРМИЛ

Перевод с русского
на ойротский язык

М